

Asimilasyon Politikasının Nesiller Üzerindeki Etkisine Bir Örnek¹

Mesut KESKİN (M. A.)²

Özet

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Anadolu'nun çok dilli yapısını gözetmeksizin uluslaşma/ulusallaşma amacı doğrultusunda "tevhid-i tedrisat" adıyla yürürlüğe konulan tek dilde eğitim, anadili Türkçe olmayan insanların okullarda Türkçe eğitime tabi tutulması, anadillerin resmi/gayrresmi herhangi bir statüye sahip olmaması gibi bazı nedenler; Anadolu'nun öteki yerel dillerinin nesilden nesile aktarımını olumsuz bir şekilde etkilemiştir. Zazaca da bu politikadan bir hayli nasibini almıştır. Bilindiği gibi UNESCO tarafından, Türkiye'de "tehlike altında" olarak değerlendirilen yerel dillerden biri de Zazacadır.

Yukarıda bahsedilen bu süreç doğrultusunda; yazarın kendi ailesinde anadil kaybını ve dil değişimini resmeden bir tabloyu örnek mikro ve yerel ölçekte bir örnek üzerinden değerlendirmeye bir çıkarsama yapan bu bildiri; Türkiye'de baskıcı bir uygulamayla yürütülen ve tekçi anlayışa dayanan/dayatılan dil politikasının sonuçlarını göz önüne sermeyi hedeflemektedir. Bu bildiri ayrıca, yazarın kendi tanıklık ve gözlemleriyle değerlendirmeye aldığı yedişer kardeşten ve toplam yetmiş kuzenden oluşan ebeveyn efradının Zazaca dil (bilgisi) kullanım oranı ile, onların üç veya dört nesil arası iletişim dillerini göz önünde bulundurarak; Zazacanın iletişim dili olarak hükmünün neredeyse kaybettiğini göz önüne sererken bir taraftan da tüm azınlık dilleri şahsında, anadillerin mümkün merteye korunması gerektiğine dair öneriler sunacaktır.

Abstract

Effect of Assimilation Politics on Generations from a Linguistic Perspective

The Republic of Turkey was established as a nation-state with no due consideration given to the multi-lingual diversity of the population of Anatolia. Furthermore with "tevhid-i tedrisat" (The Law for the unification of Education), the Turkish language was established as the only language used for teaching in schools. Those who did not speak Turkish were forced onto education programmes (taught through the medium of the Turkish language). Hence other languages in use at the time of the national linguistic change began to become extinct with each new generation. This fate was also shared by the Zaza language which is recognised as an endangered language ("vulnerable") by UNESCO.

This article proposes to visualize the results of the repressive and monistic based language politics in Turkey by way of illustration the loss of the mother tongue and language shift in the author's family as an example. With the author's own experience and knowledge and quotes of language ability within the author's family (on both the maternal and paternal side) consisting of seventy cousins from seven uncles and aunts on each side it will be validated and by illustrating the communication languages among the generations it will be visualized that Zazaki is increasingly losing its status as a communication language. Taken into account the minority languages, some proposals will be advanced that may assist in preserving and reversing the decline of endangered languages as far as possible. The author will specifically make suggestions regarding the survival of the Zaza Language.

¹ 20.09.2013 tarihinde, Tunceli Üniversitesi, II. Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu'nda yapılan sunum ve bildiri metni.

² Karşılaştırmalı Hint-Avrupa Dilbilimi Mezunu, Frankfurt Üniversitesi Doktora Öğrencisi. mesut.keskin@web.de

Frankfurt Goethe Üniversitesi'nin Karşılaştırmalı Hint-Avrupa Dilbilimi bölümünde ana bölüm olarak 2009 yılında bu eğitimini yüksek lisans (Magister Artium) derecesinde sonuçlandırdı (bitirme tezinin konusu: Zazacanın şivesel yapısı üzerine). Yan bölümleri Şarkiyat ve Türkölji'ydı. Aynı bölümde bir dönem araştırma görevlisi olarak çalıştı. Hala aynı üniversitede Zazaca dil öğrenim dersi vermektedir. 2009'da dünyaya klasik olan Küçük Prens kitabının Zazaca çevirisi "Şazadeo Qıckek" Almanya'da yayınlandı. 2009'da başladığı Zazacanın şiveler üstü bir ortak yazı dili konusunu işleyen doktora çalışmasına devam etmektedir. 2012'de "Zonê Ma Zanena?" adıyla Almanca açıklamalı Zazaca dil dersi kitabı yayınlandı.

Giriş

Osmanlı İmparatorluğu'nun çöküşünden sonra o dönemin ulusallaşma fikrini Türkçülük üzerine Jöntürkler tarafından temeli atılarak kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde Türkçe dışındaki yerel dillere –azınlık dilleri olarak tanınan diller dışında- Türkçenin sahip olduğu eşitlik tanınmamıştır. Tekçi ulusallaşma ülküsünün uygulamaya geçirilmesinin önünde ulusal rakip olarak görünen ve Türklerden önce ulusal bilince sahip olan Ermeniler, Rumlar ve Süryaniler jenosit, sürgün ve mübadele ile ortadan kaldırılarak inşa edilecek Türklüğün önünde artık engel olarak durmuyordu (Schulz-Goldstein, 2013: 71). Her ne kadar henüz ulus bilincine sahip değillerse de Türklerden sonra en büyük etnik grup olan Kürtler ve Zazalar da tehlike olarak görülüyordu.

Türklüğün Anayasada vatandaşlık üzerine tarifi, her vatandaşın yasal olarak eşit hakka sahip olduğudur. Oysa pratikte, bu sadece Türkçeyi bilmek ve Türklüğü benimsemekle mümkündür (Çağlayan, 1995: 226). Tek dilli bir ulusu inşa edebilmek devletin anlayışına göre diğer yerel halkların kendilerine ait farklı ulusal bir bilince sahip olmasını önlemektir. Bir halkın konuşma dilinden öte bir yazı geleneğine sahip olması, ulusal bilincin temelini oluşturabilen bir bileşen olarak görülmesinden ötürü olsa gerek ki isim yasasıyla tüm vatandaşlara Türk isimlerinin verilmesiyle birlikte özellikle resmi yerlerde Türkçeden farklı bir dilin kullanılması baskı yoluyla yasaklanmıştı. Oluşturulan bu baskı, özellikle Türk okullarının, ilçe ve köylerde insanların özel hayatına, çocukların adlarının evde kullanılmasını engellemeye çalışılarak girmişti. Alevi yerleşim yerlerine cami yaptırılarak dinî baskı da oluşturuluyordu (Aktaş, 1999: 157-163).

Kürtçe, Lazca, Gürcüce, Arapça, Süryanice ve diğer yerel diller üzerine olduğu gibi Zazacaya ilişkin dil politikasındaki devletin tutumu etnik aidiyetle alakalı olduğu söylenebilir. Son 30 yıl öncesine kadar yaygın bir yazı diline sahip olmamasına ve üstelik Osmanlı döneminde Aleviler hedef tahtası haline getirilmesine rağmen Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar dilin kendine ait gündelik yaşama alanı vardı ve nesilden nesile sözlü olarak aktarılıyordu. Cumhuriyet'in dayatıcı tek dilde eğitim politikası, dilin yaşama alanı olan köylere yapılan okullarla zorunlu Türkçe dersi ve dillere karşı yasaklama politikasının okullarda uygulanması, yerel dillere hedeflenen darbeyi vurdu denebilir. Özellikle şehirlerde Türkçeyi öğrendikten sonra çocuklarına kendi ana dillerinin sadece asgari alanda aktarılması, dilin kullanım alanını ve doğal aktarımını olumsuz şekilde etkilemiştir. Ailelerde nesiller arası dilsel kopukluk yaratılmış ve Türkçenin tercih edildiği bir çift dillilik oluşmuştur. Dilin dahası evde Türkçeyi bilmeyen büyükanne ve babaların veya annelerin sayesinde ayakta kalması mümkün olmuşsa da ileri derecede eğitim almış veya siyasi bilince sahip nesiller kendi aralarında Türkçe konuşmayı tercih etmekte; ailede sadece Zazaca bilen fertlerin yitilmesi veya gitmesiyle dilin kullanımı büyük derecede azaldığı söylenebilir.

Dil politikasının Zaza ve Kürt Alevilerinde daha erken etkin olmaya başlaması, yazı diline sahip olmaması nedeniyle dile olan hassasiyet ve koruma bilincinin olmaması, etnik farklılığın yanı sıra inanç grubu olarak da baskıya maruz kalması önemli nedenlerdendir. Ayrıca yaşlı nesilde generasyonlar arası bu kopukluktan kaynaklı ruhsal sıkıntılar da arttığı aşikârdır (H. E. Çelik, 2010: 597). Dersimlilerin çoğunun teşkil ettiği etnik grup olarak Zaza, inanç olarak Alevi olmalarından dolayı Türk eğitim sisteminde ve kamuoyunda çifte baskıya tabi tutulmuşlardır. Bu durum, özellikle Dersim 1938 Jenosidi'nin Dersimlilerde yarattığı ve sonraki nesillere yansıyan travmayla da alakalı olduğu söylenebilir (Çağlayan, 1995: 247-264). Diğer yerel dillere göre Hint-Avrupa Dil ailesinin İrani Dil Grubunun Kuzeybatı koluna ait³ Zaza Dili'nin sadece Türkiye sınırları içinde olup diğer ülkelerde resmi statüye hala sahip olmaması da bu dil için büyük bir dezavantaj teşkil etmektedir.

90'lı yıllarda aynı zamanda ülke içinde süren savaştan ötürü köylerin zorla boşaltılıp insanların Türkiye metropollerine veya diğer bölgelere göçe mecbur edilmeleri, birçoğunun üzerinden 20

---

³ Paul (1998b)

yıl kadar bir süre geçtikten sonra bile köylerine dönmemesiyle dilin ait olduğu yaşama alanına ulaşamaması, insanların güncel hayattaki egemen dile adapte olması, Zazacanın varlığını olumsuz yönde etkilemiştir (Gündüzkanat, 1997: 100-105).

Zazacanın bulunduğu durumun dış ülkelerin önemli kurumlarınca da izlenmiş ki UNESCO'nun açıkladığı rapora göre Zazacanın Türkiye'de tehlike altında bulunan 15 dil içinde yer almaktadır (Azbak, 2013). Giderek günlük dilde dili iyi bilenler arasında da kullanım azalmakta, kullanılan Zazacada da Türkçenin etkisi görülmektedir. Dilin aktarılmasında en önemli etken ise, nesiller arası aktarımın sürdürülmesi olmazsa olmaz koşuludur. Dili konuşanların sayısı yüksek de olsa, nesiller arası oluşan kopukluk, tehlikede olma durumunu belirler. Zazacanın tehlikeli bir durumda olmasının nedeni de, yoğun bir konuşan kitlesine sahip olmasına rağmen, yeni nesile yeterince veya hiç aktarılmamasından ötürüdür.

Devlet zihniyetinin bilim ve edebiyat seferleri

Yerel dilleri konuşan insanlara, özellikle Zazalara ve Kürtlere, inanç açısından da Alevilere kimlik, dil ve din yönünden baskı ve politika uygulanmasının diğer bir boyutu da, bilim ve edebiyat adına yapılan seferlerdir. Edebiyat seferleri ile bilinen “Dersim 1937” ve “Dersim 1938” (Barbaros Baykara), “Kopo” (Mustafa Yeşilova) (S. Çiya, 1997: 73) gibi bazı romanlar, Dersimlilerin “medeniyetsizliği, barbarlığı” üzerine yazılmış, tahrifatlarla dolu ve Dersimlilerin Türklüğünü ele almakta, yapılan soykırımı haklı çıkarmakla görevlidir.

Bilimsel yaklaşımla kesinlikle bağdaşmayan dil ve lehçe politikası diyebileceğimiz devlet ve tahakkümcü anlayış, sözkonusu Zazacanın ve Kürtçenin bir dil olmadığını, Türkçenin eski lehçelerinden veya –aynı dil grubuna ait olmasından ötürü birçok açıdan ortat özellikleri olan akraba bir dil olan- bozuk bir Farsça olduğunu öne sürüp, kendine özgün bir dil ve kültürel bilincin ırkçı ve inkarcı bir anlayışla önüne geçmekle Türklüğe adapte etmeye çalışmıştır. Açıkçası, amacı insanların kendi dillerini ve kültürlerini değersiz bulup Türk dilini ve kimliğini benimsemesini sağlamaktır. Bu uğurda Gülensoy'un (1983) “Kurmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine bir Araştırma” adlı kitabı akla gelir veya yenilerden olan bir kaynak olarak Prof. Dr. A. Buran'ın Osmanlıca gibi Kürtçeyi ve Zazacayı “karma diller” olarak görüp, Kürtlerin “(...) köken bakımından Arap, Fars ve Türk kökenli topluluklardan” oluştuğunu öne sürmektedir (Ahmet Buran , 2006) ⁴. Aynı şekilde sosyoloji ve tarih adına yapılan tahrifatlar için geçerlidir. Hasan Reşit Tankut (Tankut, 2000) ve Nazmi Sevgen (Sevgen, 1999) de Zazaları her ne kadar Kürtlerden farklı bir halk olarak sınıflandırsa da, neticede Türklüğe bağlayıp asıl niyetlerini belirtmektedirler. Bu gibi iddialarda yazarların amaçları kolay bir şekilde kendisini belli ettirmekte, fakat hiçbir uluslararası bilimsel alanda kabul görmemekte, tam tersine, bilimadamlarınca ciddiyetsiz bulunmaktadır (Bläsing, 1995: 175, 5. dipnot).

Lehçe politikasının başlıca amacı, hüküm altına alınmak istenen dilleri egemen dilinin bir lehçesi olarak lanse edip, insanları egemen dile adapte ederek varolan diğer dilleri eritmek, yoketmektir. Benzer bir şekilde, Kürtçe (Kurmanci, Sorani ve Kelhuri) dilinin Farsçanın bir lehçesi veya Zaza ve Gorani dillerinin de Kürtçenin bir lehçesi olduğunu savunan görüşlerin de dilbilimsel herhangi bir argümana sahip olmadığı, siyasi bir amaç içerdiğini de belirtmek gerek (Keskin, 2010).

⁴ <http://www.elelebizbize.com/e-kutuphane/ahmetburan/osmanlica-kurtce.pdf>

Örnek ailede Zazaca bilinci ve dili kullanma oranının düşüşü

Dersim (Tunceli, Mamiki), yurt içinde ve yurt dışına en çok göç veren illerden biridir. 1938 sonrası tekrar 1960'larda sanayileşme ve kentleşmenin tetiklemesiyle ülke içi batıya doğru ve ülke dışına, özellikle Almanya'ya konuk işçi olarak binleri bulan göçün başlaması, 1980'deki siyasi darbeyi ağır şekilde hissetmesi, 1990'ların ortasında iç savaşın gölgesinde şiddet ortamının artması ve köylerin yakılıp boşaltılmasıyla meydana gelen göçlerden ötürü Dersimlilerin çoğu bugün Dersim dışında yaşamaktadır.

Sözkonusu asimilasyon politikasının anadili Zazaca olan bir ailenin nesiller arası üzerinde olan tipik bir etkisini kendi ailemi örnek olarak göstermeyi uygun gördüm. Örnek alınan ailemin aslen Dersim'in Pülümür ilçesine bağlı, Erzincan il sınırında olan Süleymanuşağı (*Zazaca Mazra Silêmanu*) adlı bir dağ köyündendir. Rivayete göre (o yörenin adı da ismiyle anılan) bir aşiretin Süleymanan (Silêmanu) alt koluna ait insanlar tarafından kurulmuştur. 1970'lerde 30 haneli olan köye 1969'da ilkokul yapılmış, fakat ilk kuşakta dahası erkekler çevre köylerde bulunan okula gönderilmiş, 70'lerden sonra kızlar da gönderilmeye başlamıştır. 1960 sonu ile 1970'lerin başında Türkiye metropollerine ve Almanya'ya göç başlamıştır. 1992'de vuku bulan savaş ortamından ötürü köy 1992'de 3 hane dışında bir ara hemen hemen tümünden boşaltılmış, fakat 1999'dan sonra köylere geri dönüşler başlamıştır. O zamandan beri köyde bazı evlerin yeniden yapılmasıyla genelde 10 ila 13 hane bulunurken, kış ayları ise 2-3 aile kalmaktadır. Geriye kalanların bazıları en yakın şehir olan Erzincan'da kalırken, çoğu İstanbul ve İzmir gibi Türkiye metropollerinde ve Almanya'da kalmaktadır. Çoğunun köyle ilişkisi vardır. Genç neslin kendi aralarındaki iletişim dili genelde Türkçedir, bulunduğu dış ülkelerdeki –bu durumda Almanya-dili de kullanmaktadırlar.

Köy halkı genelde Zazaca, bazan da Türkçe konuşurken, gençlerin çoğu Zazacayı dahası anlamakta, ama Türkçe yanıt vermekte. Zazaca dışında dil konuşmayan veya bilmeyen sadece 4 yaşlı insan vardır. 65 ile 70 yaşlarında olan dört kardeş de, diğer kardeşlerinin kusursuz Zazaca konuşmasına rağmen, Zazaca bilmediğini veya konuşmak istemediğini belirtip sadece Türkçe konuşmakta ve Zazaca konuşulduğunda da sadece Türkçe yanıt vermektedir.

Ailemde özellikle baz aldığım 3. nesil, yani kendi neslimdir. Baba ve anne tarafından, Zazacayı tümüyle günlük dilde kullanan, Türkçeyi hemen hiç ve sadece resmi işlerde veya dili bilmeyenlerle kullanmış olan (genellikle erkekler) dede ve nene ilk kuşak olarak değerlendirmeye alınmıştır. Her iki tarafta yedişer çocuktan oluşan anne (Kahramanlar) ve baba (Keskinler) tarafı, hepsinin evli ve çocuk sahibi olduğu, bunlardan olan yetmişbir çocuk üçüncü nesli oluşturmakta. Çalışma için özellikle ikinci ve üçüncü nesil arasında karşılaştırılma yapılmışken, dördüncü nesilden de çoğu dil bilinci konusunda değerlendirilmiştir. Kriter olarak kişilerin Zazaca bilgisinin anlama, konuşabilme ve günlük dilde kullanımı durumları değerlendirilmiştir.

Değerlendirmede çıkan sonuç, diagramlarda da görüldüğü gibi, birinci nesilde Zazacanın tüm alanlarda kullanım dili olduğu, fakat ikinci nesilde özellikle günlük kullanım dilinde Zazacanın kayba uğradığı gözlemlenmekte. Üçüncü ve dördüncü nesillerdeki Zazacanın günlük dilde kullanımının gayet eksildiği görülmekte.

Özellikle üçüncü neslin ebeveynlerinin çocuklarıyla Zazaca konuşmamasının nedenilerini ekonomik, sosyolojik ve siyasi olduğu belirtilmekte. Kendilerinin bir yandan Türkçe bilmedikleri için çektikleri zorluk ve eziklik, köy dışında hakim dilin Türkçe olduğundan ötürü topluma adapte olamayışları, anadili ile karınları doymayacağı, yani iş sahibi olabilmek için Türkçe bilme şartı, Zazacanın zaten yazılan ve eğitimi olmayan bir dil olduğu, hatta bazılarınca değersiz, yetersiz olduğu ve çekilen tüm zorluklarının çocuklarının yaşamaması gerektiği dile getirilir. Yurt dışındakiler dahi, orda dile dair herhangi bir baskının olmamasına rağmen,

Türkiye'ye birgün dönüşü veya ülkeyle olan ilişkiyi gözönünde bulundurarak çocuklarına Türkçe öğretmeyi öngörmüşlerdir.

Okulda öğretmenlerinin evde dahi Türkçe dışında dil konuşulmamasını baskısını uygularken, çocukların kendi ebeveynlerinden Zazaca hakkında duydukları bazı küçümseyen söylentilerden şunlar örnek verilebilir:

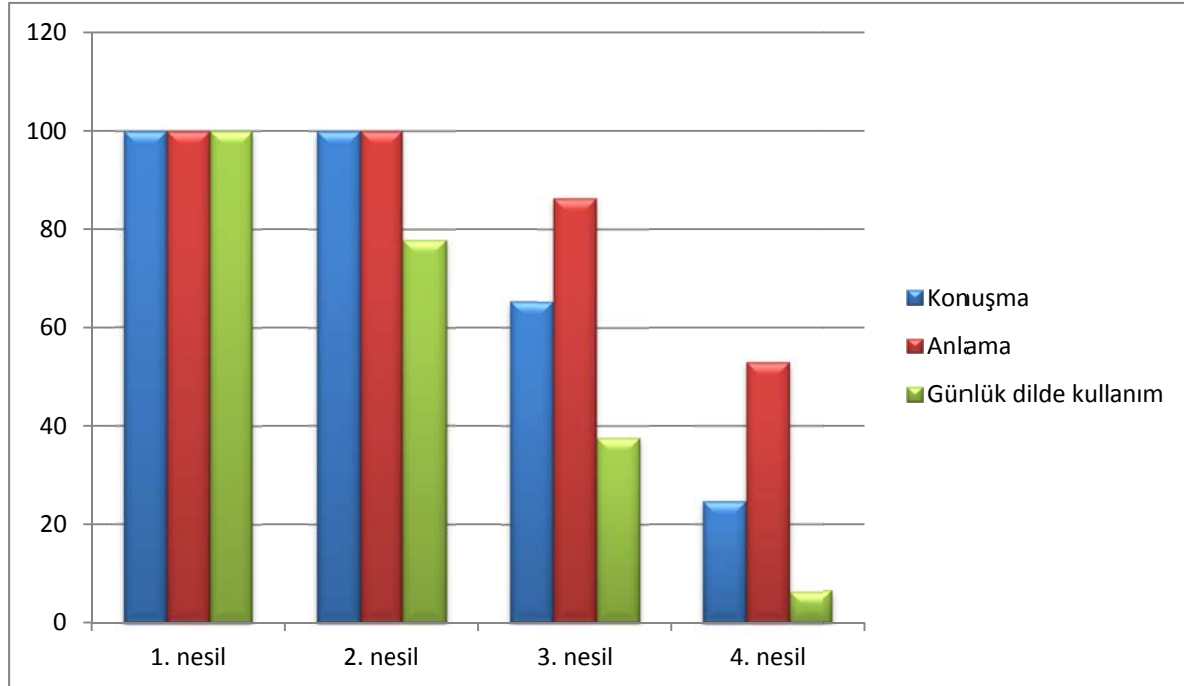
Zonê ma do heru, heru nêgureto. “Dilimizi eşeklere vermişler, eşekler bile kabul etmemiş.”

Zonê ma muteber niyo. “Dilimiz muteber değil.”

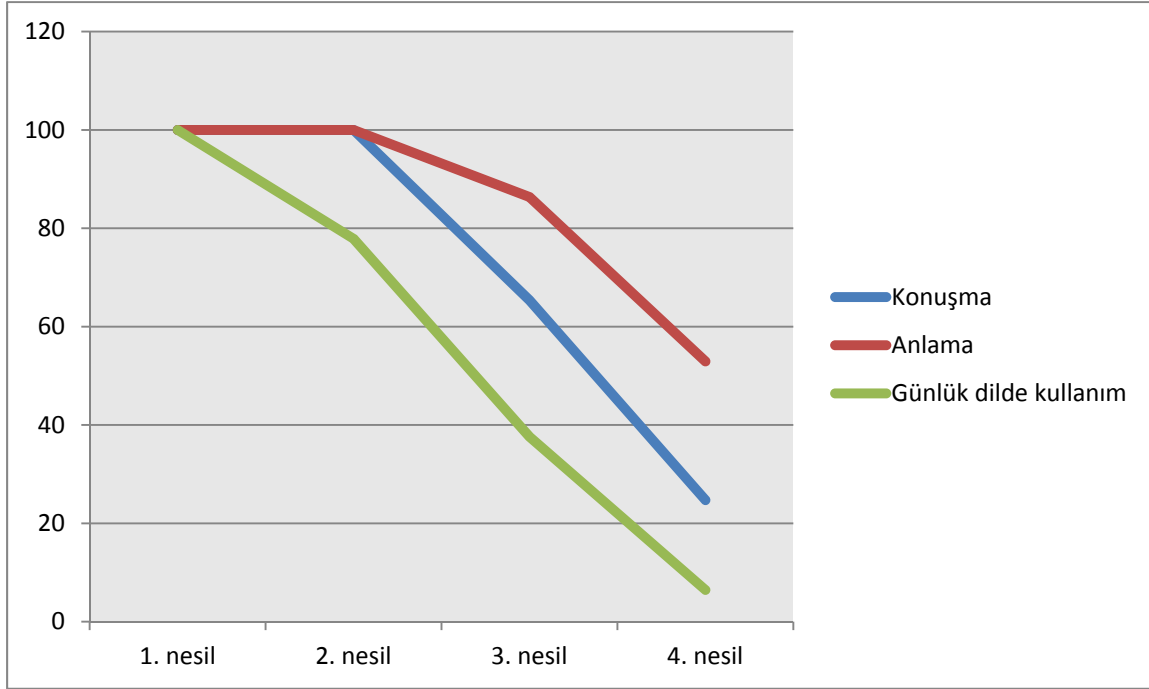
Zonê ma thawaê rê nêbeno. “Dilimiz birşeye yaramıyor.”

Özellikle 90'lı yılların başında güneydoğu Avrupa'daki ulusal veya etnik bilinçlenme ve Türkiye'de verilen Kürt Ulusal Mücadelesi'nin diğer etnisiteleri de etkilemesiyle, Zazalarda da Avrupa'da başlayıp kendi diline, kültürüne dair bir uyanış kaydedilmekteydi. Ne var ki, dilde ve kendi kültürüne dair bilgi konusunda yaratılan tahribat epey yol almıştı, öyle ki 20 yıl sonra dahi sadece bir azınlığın kendi diline dönüp ciddi anlamda öğrendiği gözlemlenmektedir. Ailemde ve çevremde de hemen tüm gençler kendi dillerine değer biçse ve öğrenmek istediğini dile getirirse de, pratikte sadece çok az sayıda genç bir kesim dilini konuşabilmektedir. Elbette bulunan çevre, hemen hepsinin köy dışında yaşaması, dilin kullanımının aile içinde azalması ve dili öğrenmek, kullanmak ve geliştirmek için imkanların elverişli olmaması önemli etkenlerdir. Dilini sonradan ilerleten veya sıfırdan öğrenen gençler sadece belirli bir azınlığı teşkil etmektedir.⁵

Şekil 1 ve 2: Nesillerin Zazacayı konuşma, anlama ve günlük dilde kullanım oranları

⁵ Kendim de Almanya'da büyümüş ve orda yaşayan biri olarak Zazacayı sadece anlıyor, fakat konuşmakta zorlanıyordum, akranlarımla ve arkadaşlarımla çoğu da bilmiyor veya kullanmıyordu. Zazacanın gittikçe kullanımının azalması beni kendi dilimi öğrenmeye iten önemli bir nedendi. Bu yüzden 1993'ten itibaren anadilimi tekrar öğrenmeye başladım.

Asimilasyon prosedürünün dile olan bazı yansımaları

Binlerce yıl doğal haliyle nesilden nesile aktarılan dilin yaşam alanına edilen müdahale sonucu dil, sözcük dağarcığı ve dilbilgisi açısından kayba uğramaktadır. Farklı bir dili ve kültürü dayatan devletin okul, karakol, daire vs. gibi kurumlarla insanların hayatına dahil olarak, binlerce yıllık doğal bir aktarım prosedürünü engellemektedir. Öte yandan, Zazacanın konuşulan bölgenin savaş bölgesi olması dışında ekonomik olarak da güçsüz bir durumda olması, insanların çoğunu memleket ve ülke dışına göç etmesiyle dilin doğal ortamından uzaklaşmasını sağlamıştır. Dolayısıyla dilin önemsenmemesi, son yıllarda Zazaca konuşulan bölgelerde de dile gittikçe giren Türkçeden alıntı sözcüklerde belirlemekte. Öyle ki, Zazacayı genelde daha kusursuz ve arı şekilde konuşanlar, yurtdışında dilin gelişmesi için ilgilenen ve yazı dili olarak da kullanan bir azınlıktır.

Dili köy hayatından veya doğal ve otantik yaşam şekline uzak şekilde kullananlarda beliren ilk eksiklik, dilin zenginliğinin belirtisi olan atasözlerin, deyimlerin, masalların, manilerin, efsanelerin ve halk türkülerinin, ayrıca bayramların, ay ve gün isimlerinin tam olarak bilinmemesi veya unutulması, dilde verilen ilk kayıptır. Devamında sayıların, Türkçe sayılar kadar hatırlanmaması veya hesap yapılamaması, sözcük dağarcığında karşılığı Zazacada varolan sözcüklerin yerine Türkçe sözcüklerin, fiil sisteminde bileşik fiillerde Türkçeden ortaç şeklinde alınan *-miş kerdene*, *-miş biyene* olarak kullanılması. Örn.:

Zazaca aslı	Türkçeden Zazacaya adapte edilen şekli
<i>dışmey kerdene, ğeyal kerdene</i>	<i>düsmıs ~ dışmış biyene</i>
<i>ero ci naene, pironaene</i>	<i>basmış kerdene</i>
<i>gırewtene, gırotene, ca daene</i>	<i>qapamış kerdene</i>
<i>gos daene, gos ro ser naene</i>	<i>dinlemış kerdene</i>

<i>pêranaene, şideynaene</i>	<i>sıxmış kerdene</i>
<i>seyr (sêr, şêr) kerdene</i>	<i>izlemiş kerdene</i>
<i>sentene (senc[n]en-)</i>	<i>dartmış kerdene</i>
<i>şiyene, çırıraene</i>	<i>axmış biyene</i>
<i>goştın</i>	<i>şişman</i>
<i>astık, aste (este ~ oste)</i>	<i>gemig “kemik”</i>
<i>o ra tepia, o ra dıme</i>	<i>ondan sonra</i>
<i>cia</i>	<i>ayrı, baxse ~ baxşe</i>

Dilbilgisinde beliren bir husus da, dile tam hakim olmayanların Zazacada varolan ergatif sistemini yanlış kullanması. Geçmiş zamanda geçişli fiillerde, özne ile (-i halini alan) dolaysız nesne hallerini değiştirir ve fiil nesneye göre çekilir, örn.

ez ae anane “onu (bayan) getiriyorum”

→ *mi a arde* “(ben) onu getirdim”

Dile tam hakim olmayanların yaptığı çekim hatası ise genelde şu şekillerde olur:

*mi ae ard

veya, şimdiki zamanı baz alarak, **ez ae ardane*.

Halbuki, *ae ez ardane* “o (bayan) beni getirdi” anlamını verir.

Devlet karşıtı örgütlenmelerin Zazacaya olan tutumu ve pratikteki etkisi

Devletin programlı asimilasyon politikasıyla diller üzerine yarattığı tahribat yukarıda verilen şekil ve analizde görülmektedir. Ailedeki fertlerinin benimsediği dünya görüşünden ve varsa, içinde bulunduğu örgütlenme, asimilasyonun etkisi açısından fazla fark etmemiştir. Kendisini Kemalist ideolojiye yakın görenlerde, anadillerine daha da mesafeli durduğu gözlemlenirken, demokrat veya sol görüşte olanların Zaza diline ve kültürüne karşı daha duyarlı davrandığı gözlemlenmektedir. Sol ve Alevi örgütlenmenin içinde bulunanların, bu oluşumların Zazacaya karşı ihmalkar davrandıklarını belirtmektedirler.

Memleketinde, yurt içinde ve yurt dışında olsun, eğitim oranı da yüksek olarak bilinen çoğu Dersimlilerin daima hakim ve resmi ideolojiye karşı muhalefet olduğu bilinir. Özellikle devrimci sol örgütlerinin 70’lerin başından beri, 12 Eylül’den sonra solun aldığı darbeye zayıflamasından sonra tek alternatif olarak görülen Kürt Ulusal Hareketi ve 90’lardan sonra gelişen Alevi hareketinin gençler üzerinde etkisi olmuştur. Teoride anadilin ve kültürün sahiplenilmesi önemsense de, Dersimlileri kendilerinin bir parçası gören sözkonusu örgütlenmelerde Zazacaya –dil veya lehçe olarak görmeleri farketmeksizin- ve Kürtçeye karşı dışlayıcı bir tutumun olmamasına, tam tersine, korunup geliştirilmesinden yana olmalarına rağmen, pratikte, yayın organlarında ve etkinliklerinde Kürtçenin ve dahası Zazacanın ihmal edildiği kaydedilmekte.⁶ Bu hareketlerin içinde yetişen çocuklarının çoğu, öğretilmediği için Zazacayı konuşmamaktadır. Türkiye Solunda ve Alevi örgütlenmesinde egemen dil Türkçeyken, Kürt Ulusal hareketinde de

⁶ Bu konu üzerine arkadaşım Eren Kılıç, kendim de sunucu olarak katıldığım 9 ile 11 Aralık 2001’de “Halê Zonê Ma se beno? – Zazacanın durumu” adlı Viyana ve Linz (Avusturya) şehirlerinde verilen panelde durmuştur.

egemen dil Türkçe ve Kürtçe (Kurmanci)dir. Avrupada siyasi alanda gelişen Zaza dili ve kültürünü koruma ve geliştirme bilinci, Zazaca dergileri çıkaran ve bu bazda örgütlenmelerde bulunanların çoğunun geçmişi de sosyalist sol, Alevi veya Kürt hareketine dayanmaktadır.

Dilin günlük hayatta kullanımı ve canlılığını koruması için ne önerilebilir?

Mevcut durumda Zazacanın korunup geliştirilmesi ve kaybolmamasını önlemek için şu an yapılması gereken en etkili şey, Zazacanın yeni doğan nesillere öğretilmesidir. Zazacaya hakim olan ebeveynlerin çocuklarına ve özellikle torunlarına dili aktarmakta önemli bir görev düşmekte. Dilin konuşulduğu Dersim, Erzincan, Bingöl, Varto, Diyarbakır, Elazığ, Siverek, Gerger gibi şehirlerde ve metropollerde de, çalışan anne ve babanın Zazaca bilen bir çocuk bakıcısı aracılığıyla çocuklarına dili öğrenmesini sağlayabilmeliler. Yaz tatillerinde kendi veya tanıdık köylere, çocuklar büyüklerinin yanına gönderilip köy yaşamıyla birlikte Zazacayı öğrenebilir.

Şu an kanunların mümkün kıldığı kadar, Zazaca kreşlerin ve anaokullarının açılmasını sağlamak, okullarda Zazaca dil kurslarının verilmesini talep etmek ebeveynlerin, Zazaca öğretmenlerin ve STÖ'nin üzerine düşen görevdir.

Geniş alanda konuşulan diller için ayrı bir resmi veya özel kanal dışında il ve ilçelerde yayın yapan en az bir yerel televizyon, radyo ve gazetenin ve ders müfredatlarının bulunması da önemlidir. Bu anlamda millî yerine çok kültürlü eğitim sisteminin benimsenmesi ve eğitim sisteminde demokratikleşme sağlanması, dilin iletişim aracı olmaktan öte kültürde önemli bir faktör ve hafıza olduğu bilincinin benimsenmesi şarttır.

Sonuç

Dillerine olan hakimiyeti açısından değerlendirecek olursak, köyde yetişme imkanına sahip olanların çoğunun ancak anadillerine hakim olabildikleridir. Dersim dışında yaşayan fakat aile içinde anadilini konuşup çocuklarına aktaranlar bir azınlık teşkil etmektedir. Devletin asimilasyon politikasının nerdeyse hedefine ulaştığı söylenebilir. Fakat yerel dil ve kültürlerin sahiplenilmesi, yokolmasını önlemesi gerektiğini savunanların da sayısının artması, asimilasyona karşı olan duruşun yayılmasına dair umut vericidir.

Tunceli il sınırları bazında Dersim diye ele alınırsa, halkın %75'in asıl anadili Zazaca, %20'nin Kürtçe, %5'in Türkçe olmasına karşın bugün Türkçenin Dersim içinde ve Dersim dışında bulunan çoğunluğunun da en çok kullanılan dil olduğu bir gerçek. Türkçeyi bilmeyen veya çok düşük derecede konuşabilen yaşlı nesilin de gittikçe azalmasıyla dile hakim olan sonraki nesiller arasında da Türkçenin tercih edilmesi, Dersimliler arasında veya genelde tüm Alevi Zazalar arasında Zazacayı kaybolma noktasına getirmekte. Aynısı Dersim, Koçgiri, Malatya, Maraş yörelerinden gelen Kürt (Kurmanc) Aleviler için de söylenebilir.

Bundan yirmi veya otuz yıl öncesine göre dili sahiplenmenin yaygınlaşmasından dolayı dilin geleceğine dair kazanımın oluşmasıyla birlikte, sadece anadilini konuşabilen ve dile kültürel zenginliğiyle, doğal şekliyle hakim olan yaşlı kesimin de gittikçe azalması ve de güncel yaşamın hemen her alanında Türkçenin yaygınlaşması durumuyla karşı karşıyayız.

Dersimlilerde okur yazar oranının oldukça yüksek olması, kendi anadiline yönelmesi açısından da faydalı olabilir. Eğitim düzeyi ve yetiştirdiği akademisyen sayısının yüksek oluşu da, akademisyen ve meslek sahiplerin kendi uzmanlık alanında da dile yönelik ürünler vermesi de Dersimlilerin dillerini ayakta tutabilmesi için bir avantaj oluşturmaktadır.

Dersim dışında Zazacanın konuşulduğu diğer bölgelerden olan yazar ve aydın kesimin dil çalışmalarını birlikte sürdürmesi, Dersim dışında ülke genelinde çokkültürlülük ve çok dillilik gibi bir zenginliğe ve tarihe sahip olan Anadolu ve Mezopotamya’da, kültürel mirasın korunması ve çağa uygun bir biçimde geliştirilmesi, çok dilli olmanın kaçınılmaz olduğu bir Avrupa ve Asya toplumunda iki dilli bir eğitim sisteminin ve sanayiinin varolmasıyla mümkündür. Millî eğitime alternatif olan, çok kültürlü ve iki dilli eğitimidir.

Hümanist anlayışla, bir halkın ve dilinin varlığı sorgulanamayacağını, dilini ve kültürünü ayakta tutup yaşatması en doğal hakkı olduğunu öngören bir dünya görüşünün benimsenmesinin zaruri olmasıyla birlikte, modern ve teknik olarak da gelişmiş bir toplumda sahip olunan tüm dilini yaşatabilme imkanlarının, egemen dil ve kültürden farksız olması gerektiğidir.

Dilin yaşama alanında kültürel ve kamusal olarak güvence altına alınması kadar ekonomik açıdan da yörenin insanına gelecek vaadedecek altyapının oluşturulması zorunluluk olarak görülmesi ve önemsenmesi gerek.

Devlet televizyon ve radyo yayınlarında ilk etapta Kürtçe, akabinde Arapça ve kısmen Ermenice ve Zazacaya da kanal açılması ve yer verilmesinin önemli, fakat bir dilin genç nesiller arasında da yaygınlaşması ve kalıcı olması için ihtiyacı karşılıyor olduğu söylenemez. İsviçre veya İspanya modelleri Anadolu için bir tercih sözkonusu olabilir (Uçarlar, 2009: 89)

Devlete vergisini veren, askerlik görevini yapmak zorunda kalan vatandaş, onsuz var olamayan devletten, vatandaşa ait olduğu bütçeden Türk dili ve Sünni-İslam inancı dışında olanlar da, kendi diline, inancına, kültürüne eğitim konusunda destek alma hakkına sahip olmalıdır. Egemen dile verilen değer ve katkı ülke içinde konuşulan dillere de verilmelidir.

Ekim 2010’da Almanya ziyaretinde Almanya’ya göçen Türkiyelilere seslenen Başbakan R.T. Erdoğan, haklı olarak, entegre olmakla birlikte Avrupa’da yaşayan Türkiyelilerin kendi dillerini, inançlarını ve kültürlerini koruması gerektiğini belirtmiş, asimilasyonun bir insanlık suçunun olduğunu konuşmasında haykırmıştır. Doğru bir tespit olan bu slogan ışığında, ilk önce kendi ülkesinde dönüp Türk ve Sünni olmayan vatandaşlarını düşününerek, asimilasyonu, insanlık suçunu önleyen adımları atması beklenirdi.

Kaynakça

- Aktaş, Kazım (1999): *Ethnizität und Nationalismus. Ethnische und kulturelle Identität der Aleviten in Dersim*. Frankfurt.
- Andrews, Peter Alford 1989: *Ethnic Groups in the Republic of Turkey*, Wiesbaden (Türkçe çevirisi: *Türkiye'de etnik gruplar*)
- Azbak, Dilek 2013: *Eine vom Aussterben bedrohte iranische Sprache: Kırmancki (Zazaki). Açıklanmamış bitirme tezi*. Freie Universität, Institut für Iranistik, Berlin.
- Bläsing, Uwe 1995: „Kurdische und Zaza-Elemente im türkeitürkischen Dialektlexikon“. Etymologische Betrachtungen ausgehend vom Nordwestiranischen. In: *Dutch Studies (Published by Nell)*. Vol 1 Nr. 2. S. 173-218. Near Eastern languages and literatures. Leiden.
- Bläsing, Uwe 1997: „Irano-Turcia: Westiranisches Lehngut im türkeitürkischen Dialektmaterial“. In: *Studia Etymologica Craconviensia*. Vol. 2. S. 77-150. Kraków.
- Buran, Ahmet 2006: Karma Diller ve İki Örnek: Klasik Osmanlıca ve Türkçe. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi Sayı : 20 Yıl : 2006/1 (19-33 s.)
- Ceyhan, Pınar 2010: *Die Rolle der Erziehung und Bildung in der Türkischen Republik am Beispiel der Dorfinstitute zum Mittel der Zwangstürkisierung der ethnischen Minderheit Zaza*. (“Türkiye Cumhuriyeti’nde Köy Enstitüleri örneğinde Zaza etnik azınlığı türkleştirme aracılığında eğitimin rolü”). Açıklanmamış bitirme tezi. Münster Westfalya Wilhelm Üniversitesi.
- Çağlayan, Hüseyin 1995: *Die Schwäche der türkischen Arbeiterbewegung im Kontext der nationalen Bewegung (1905-1945)*. Frankfurt.
- Çelik, Hıdır Eren: *Almanya’da bir göçmen toplumu: Dersimliler: Herkesin bildiği sır: Dersim* (Derleyen: Şükrü Aslan). İletişim Yayınları. İstanbul.
- Çiya, Sait 1997: *Edebiyat Seferleri. Ware (Zaza Dili ve Kültürü dergisi)*, sayı 11, s. 73-76, Ekim (Paiza Wertêne) 1997, Baiersbronn, Almanya.
- Fırat, Gülsün 2010: *Dersim’de etnik kimlik: Herkesin bildiği sır: Dersim*. İstanbul.
- Goldstein-Schulz, Esther 2013: *Die Sonne blienb stehen. Band I. Necekenmarkt* (novum publishing gmbh), Avusturya.
- Gülensoy, Tuncer 1983: *Kurmanci ve Zaza Türkçeleri Üzerine Bir Araştırma*. Ankara.
- Gündüzkanat, Kahraman 1997: *Die Rolle des Bildungswesens beim Demokratisierungsprozeß in der Türkei unter besonderer Berücksichtigung der Dimili (Kirmanc-, Zaza-) Ethnizität*. Münster.
- Jacobson, C.M. / M. Sandonato 1997: *Zazaki se beno? Dergi: Tija Sodiri – Perloda Zon u Zagoné Kirmanc-Zazay*, 4. Sayı, s. 9-12. Frankfurt.
- Kausen, Ernst 2006: *Zaza*. <http://zazaki.de/deutsch/aufsaezte/kausen-Zaza.pdf>
- Kausen, Ernst 2012: *Die indogermanischen Sprachen*. Hamburg.
- Keskin, Mesut 2010: *Zazaca üzerine notlar: Herkesin bildiği sır: Dersim* (Derleyen: Şükrü Aslan). İletişim Yayınları. İstanbul. İnternette: <http://zazaki.de/turkce/makaleler/zazacauzerinenotlar.pdf>
- Keskin, Mesut 2012: *Zazacanın İrani diller arasındaki yeri ve özellikle Dersim’de olan durumu ve yarını. 1.Uluslararası Tunceli (Dersim) Sempozyumu Bildiriler Kitabı, Tunceli*.
- Lerch, Peter I. 1857/58: *Forschungen über die Kurden und die Iranischen Nordchaldäer*. St. Petersburg.
- Mann, Oskar / Hadank, Karl 1932: *Die Mundarten der Zâzâ, hauptsächlich aus Siverek und Kor*. Leipzig.
- Paul, Ludwig 1998a: *Zazaki. Grammatik und Versuch einer Dialektologie*. Wiesbaden.

- Paul, Ludwig 1998b: „The Position of Zazaki among West Iranian Languages.” *Old and Middle Iranian Studies* Part I, ed. Sims Williams. S. 163-176. *Proceedings of the 3rd European Conference of Iranian Studies (held in Cambridge, 11th to 15th September 1995)*. Wiesbaden.
- Schmitt, Rüdiger (Hrsg.) 1989: *Compendium Linguarum Iranicarum [CLI]*. Wiesbaden.
- Schmitt, Rüdiger 2000: *Die Iranischen Sprachen in Geschichte und Gegenwart*. Wiesbaden.
- Selcan, Zülfü 1998a: *Grammatik der Zaza-Sprache. Nord-Dialekt (Dersim-Dialekt)*. Berlin.
- Selcan, Zülfü 1998b: Die Entwicklung der Zaza-Sprache. *Ware. Pêseroka Zon u Kulturê Ma: Dimli-Kirmanc-Zaza*. 12. sayı, S. 152-163. Baiersbronn.
- Sevgen, Nazmi 1999: *Zazalar ve Kızılbaşlar*. Kalan Yayınları, Ankara (Yeni baskı)
- Temizbaş, Suvar 1999: *Einflüsse des Deutschen auf die Dimli-Sprache*. Açıklanmamış mastır tezi. Halle, Almanya.
- Tankut, Hasan Reşit 2000: *Zazalar Üzerine Sosyolojik Tetkikler*. Kalan Yayınları, Ankara (Yeni baskı).
- Todd, Terry L. 1985: *A Grammar of Dimili (also known as Zaza)*. Ann Arbor, Michigan.
- Uçarlar, Nesrin 2009: *Between Majority Power and Minority Resistance: Kurdish Linguistic Rights in Turkey*. Lund, İsveç.
- Werner, Brigitte 2006: *Features of Bilingualism in the Zaza Community*. Paper. Philipps University Marburg. Online: <http://zazaki.de/english/articels/TermpaperBilingualismWS06.pdf> (Mart 2011)
- Windfuhr, Gernot (Ed.) 2009: *The Iranian Languages*. Michigan.